

HEINRICH BÖLL'ÜN "PALYAÇO" ADLI ROMANINDA
HİCİV VE İRONİK YANSIMALAR*

Satire and Ironic Reflections in Heinrich Böll's Clown Novel

Yrd. Doç. Dr. Şenay KAYĞIN**

Özet

Bu çalışmada savaş sonrası Alman Yazınının Nobel Edebiyat Ödüllü önemli yazarlarından olan Heinrich Böll'ün Palyaço adlı romanı mizah ve hiciv öğeleri çerçevesinde ele alınacak ve palyaço maskesinin ardından toplumsal gerçeklerin dile getirilişi incelenecektir. Mizah, genel olarak gerçeklerin güldürücü yönlerinin ele alındığı bir yazın türü olarak betimlenmektedir. Hicvin, toplumdan topluma ve kültürden kültüre farklılık gösterdiği görülürken, güldürünün ise her iki katmanda da aynı olduğu kabul edilir. Böll, yapıtlarında hicvin hem bireysel hem toplumsal yönünü kullanarak savaş ve savaş sonrası yapıtlarında çoğunlukla nasyonal sosyalizmi konu edinmiştir. Yazarın, başkişi palyaçonun gözlemlerinden yola çıkarak okuyucuya savaşın toplum üzerindeki etkilerini duyumsatmaya çalışması, toplumsal olaylarda ortaya çıkan değişimlere karşı, alaycılığı ön plana çıkararak eleştirel bir yaklaşım sergilediğini anlamak olanaklıdır. *Palyaço*'da toplum tarafından dışlanan alaya/alınan roman kahramanı Hans Schnier'in bakış açısından hem Nasyonal sosyalist döneminin kültür politikaları, hem de Katolik kilisesinin tutumuna karşı eleştiriler mizah dilini kullanarak hicvedilir.

Anahtar Kelimeler: Palyaço, Hiciv, Mizah, Toplum Eleştirisi, Nasyonal Sosyalizm.

Abstract

In this study, Heinrich Böll's novel Clown, which is one of the Nobel Prize-winning writers of the post-war German Writing, will be handled within the framework of humor and satirical items, and the social reality after the clown mask will be examined. Humor is generally described as a type of literature in which the good aspects of facts are addressed. Satire is considered to be the same in both area, while culture from society and society is different from culture. In his works, Böll has used both individual and societal directions of satiricalism, and has often

---

* Bu çalışma, Pamukkale Üniversitesi IV. BAKEA Uluslararası Batı Kültürü ve Edebiyatları Araştırmaları Sempozyumu 7-9 Ekim 2015, Sempozyumunda sözlü olarak sunulmuş bildirinin, yayınlanmamış tam metni üzerinde başlığında, özetinde ve içeriğinde değişiklikler yapılarak, yeniden düzenlenerek yayına hazırlanmış şeklidir.

**Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, senay.kaygin@atauni.edu.tr.

focused on National Socialism in his postwar and postwar works. It is possible for the author to understand that the head of the clown observes the reader to the effect of the war on the society, from the observations of the clown, to demonstrate a critical attitude towards the changes that occur in the social events. From the point of view of the novel hero Hans Schnier, who was excluded from society in the clown, criticisms of the cultural politics of the National Socialist era and the attitude of the Catholic church are abused using the language of humor.

Key Words: Clown, Satire, Humor, Social criticism, Nationalistic socialism.

Giriş

Alman savaş sonrası yazınının önemli yazarlarından olan Heinrich Böll, savaşı bizzat yaşamış bir yazar olarak “Gruppe 47” nin temsilcilerindendir. İkinci Dünya Savaşında ve sonrasında yaşanan büyük acılar bir insanlık dramı olarak kalmıştır belleklerde. Savaş sonrası kuşağı yazarlarından olan Böll, yapıtlarında savaşı tüm acımasızlığı ile yansıtırken aynı zamanda insanlığın asıl savaşı, savaş sonrasında da sürdürdüğünü belirtir. Savaşın asla bitmeyecek olduğunu da ifade eden yazar, yapıtlarının çoğunda savaşın anlamsızlığının ve absürtlüğünün de altını çizer (Stolz, 2009: s. 82). Alman Der Spiegel dergisi 1961 yılında Böll’ü Almanya’nın en başarılı savaş sonrası yazarları sıralamasına dâhil etmiştir (Braese, Gehle, Kiesel, Loewy, 1998: s. 213).

Yazarlık yaşamı boyunca birçok ödül almış olan Böll’ün Nobel Edebiyat Ödülünün (1972) de sahibi olması Alman yazın dünyasındaki yerini perçinlemiştir. Bu ödül kuşkusuz yazarın ününü arttırmasını ve onun Dünya yazınının aranan isimlerinden biri olmasını da sağlamıştır. Çok sayıda başarılı yapıta imza atan yazarın başlıca romanlarından birkaçı: *Palyaço* (Ansichten eines Clowns 1963), *Trenin Tam Saatiydi* (Der Zug war Pünktlich 1949), *Ádemoğlu Neredeydin?* (Wo Warst Du Adam? 1951), *Ve o Hiçbir Şey Demedi* (Und sagte kein einziges Wort 1954), *Babasız Evler* (Haus ohne Hüter 1954), *Katharina Blum’un Çiğnemen Onuru* (Die Verlorene Ehre der Katharina Blum 1974) yapıtlarıdır.

1917 yılında Almanya’nın Köln şehrinde dünyaya gelen yazar 1985 yılında yaşama veda eder. İkinci Dünya Savaşı’na katılır cephelerdeki savaş sırasında yaralanır hatta tutsak düşer. Savaştan sonra yükseköğrenimini tamamlayan yazar, yazın dünyasındaki yerini öykü yazarı olarak alır ve öykü yazarlığını sürdürerek bu alandaki başarısını da kanıtlar.

Böll, savaş sonrası Alman yazınının en çok tartışılan yazarlarından biri olmuştur. Bu tartışmalar yazarın *Palyaço* adlı romanının (Ansichten eines Clowns) 1963 yılında yayımlanmasından sonra oldukça ivme kazanmıştır. Carly Amery, yazarın *Palyaço* romanını fazla din içerikli bulduğu için eleştirmiştir (Arpad, 2014: s. 249). Eleştirmenler, Heinrich Böll ile Günter Grass’ın ideoloji düşmanlığı konusundaki düşüncelerinde birleştiklerini ancak Böll’ün düşüncelerinin dinsel bir

temele dayanması açısından farklılık göstermiş olduğu görüşünü ileri sürerler (Gögebakan 2004: s. 200).

Üzerinde çok tartışılan bir roman olan *Palyaço*, bu tartışmaların sonucunda kitapçılar tarafından satılmamış ya da satışı engellenmiştir. Bu durum hakkında yazar, 1985 yılında *Palyaço* romanı için yazmış olduğu son sözünde şu şekilde bir açıklık getiriyor:

"Savaştan sonra -benim için 1950'li yılların sonunda, 1960 yılların başında doğmuş olan genç Almanlar, daha doğrusu günümüzde 25 ve 27 yaşında olanlar- böylesine zararsız bir kitabın, çıktığı yıllarda niçin bu kadar çok gürültü koparmış olduğunu anlamakta zorluk çekeceklerdir" (Arpad vd., 2014: s. 249).

Böll, *Palyaço*'nun zararsız bir kitap olduğu yönündeki düşüncelerini yine aynı son sözde belirtir. Ayrıca ona göre ileride genç Alman okurlar kitabın çıktığı yıllarda neden bu kadar eleştirildiğini anlamakta zorluk çekeceklerdir. Böll, aslında yazmış olduğu bu son sözde adeta ironik bir ön görüde bulunur bu alaycı durum onun bir hiciv ustası olduğunun kanıtı olarak görülebilir. Yazarın yapıtlarının neredeyse tümünde eleştirel / alaycı bakış açısı öne çıkar. Yazarın *Palyaço*'daki Katolik Kiliseye ve nasyonal sosyalistlere karşı olan olumsuz tutumu ve söylemleri son derece alaycı ve ironik bir biçimde yansıtılmaktadır.

Romanda Hiciv/Alay ve İronik Çözümlemeler

İroninin mizaha yapmış olduğu katkı antik çağlardan beri bilinmektedir. İroni ile mizah arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu ilişkinin farkında olan mizahçılar bu durumdan yararlanmaktadırlar (Usta, 2009: s. 116). Çünkü hem mizah hem ironi her ikisi de eğlenceye katkıda bulunur. Hicivci ise elinde bulunan aynasını aksaklıklara karşı tutarak onları topluma yansıtır. Tıpkı hiciv ustası Böll'ün de ifade ettiği gibi: *"Yazarın gözü insancıl ve aldatılmaz olmalıdır; bunun için de kör inek rolü oynaması gerekmez."*[...] Her ne kadar hiciv, bir hicivciyi toplumun gözünde sevimsiz kılsa da hiciv yazarı her şeyi mizah süzgecinden geçirip doğruları yansıtmak zorundadır (Baypınar, 1987: s. 37). Yazarın romandaki savaş ve Katolik döneme dair eleştirileri onun alaycı tutumunu açıklayıcı niteliktedir.

"Bir şey daha var; bu romanı okuyan günümüz genç okurları, o yıllarda dernek ve birliklerde bir araya gelmiş bazı katı görüş ve düşünce sahiplerinin nasıl olup da toplumun çoğunluğu adına konuşma, onlar adına kararlar verme hakkını kendilerinde bulabildiğini yakından görüp öğreneceklerdir. Yüzyıllar boyu, ta günümüze dek hiçbir zaman açıklığa kavuşturulmamış bir sorun var: Katolik kuruluşlar, birlikler ve onların yayın organları yaklaşık 26 milyon Alman Katoliğini nereye kadar temsil etme hakkına sahiptir?" (Arpad vd., 2014: s. 249).

Böll, her ne kadar Katolik Kilisesine karşı sert söylemlerde bulunmuş olsa da zaman zaman Katolik olduğu yönünde açıklamalar yapmaktan da kaçınmamıştır. Ancak "Katolik romancı, Katolik yazar" şeklinde anılmasını da asla kabul etmemiştir. Ayrıca dini yazınsal ürünlerinde kötüye kullanmamış, aksine din

onun semboller, motifler bulmasında bir kaynak görevi görmüştür (Aytaç, 2001: s. 24). Böll'ün yazarlık anlamındaki ideolojisi vardır, yazar ahlak ve barış ideolojisi doğrultusunda yazar. Yazımsal ürünlerini ve yazını bu hedefine yönelik bir hizmet anlamında değerlendirmiştir. Yazarın Katolik Kilisesine yönelik eleştirileri ise özünde insani nedenlerden kaynaklanmaktadır. *Palyaço*'da evlilik ve sadakat ilkelerinin, kilisenin dini nikâh dayatmasıyla bağlanması romandaki başkişi Schnier'in trajedisine neden olur (Aytaç, 2001: s. 24). 1945 sonrası Alman yazınında evlilik konuları önem kazanmıştır. Böll'ün birçok yapıtı savaş ve nasyonal sosyalist dönemin tarihsel arka planı üzerine kurgulanmıştır. Yazar, *Palyaço* romanında hem bu tarihsel arka planın hem de aile ve evlilik kurumunun önemini vurgulamıştır (Kırmızı, 2017: s. 121). Aile, ahlak, evlilik gibi değerler yazarın, yazarı kişiliğini önemli derecede şekillendirmiştir. Böll'ün yazın dünyası ve yazarı kişiliğinin insani değerlerle ilişkilendirilmesi ile ilgili Gürsel Aytaç'ın yorumu oldukça etkileyicidir:

“Sözün etki gücüne güvenerek edebiyatı insanlığın hayrına adamak, işte Heinrich Böll'ü mekân ve zaman sınırlarının dışına taşıtan, onu klasik yapan özellik budur. Irkçılık, savaşlar, maddi çıkar uğruna insanın harcanması ne yazık ki dünyanın yalnızca belli yerlerinde ve tarihin yalnızca belli dönemlerinde görülmüyor. Bu olumsuzluklara başkaldıran yazar Heinrich Böll'ün de itibarını koruması, onun her zaman ve her yerde okuyucu bulması, edebiyatın hem güçsüzlüğü hem de gücüdür. Güçsüzlüğüdür, çünkü eğer edebiyat insanlığı eğitebilseydi Heinrich Böll'den sonra ne ırkçılık, ne de savaş belası kalırdı; güçlüdür, çünkü olumsuzlukların var olduğu yerde ve dönemde Böll'ün romanları insanlara bir sığınak sunabiliyor” (Aytaç, 2001: s. 25).

René Wintzen, Böll'ün figürlerini oluştururken kadının duyarlı yaratıcılığına karşıt olarak erkeğin gülünçlüğüne öne çıkardığını ileri sürer (Litz, 2011: s. 59). Yazarın oluşturmuş olduğu bu gülünç erkek figürü *Palyaço* romanında Hans Schnier aracılığı ile ön plana çıkmaktadır. Ancak, Schnier figürü gülünç olduğu kadar da zayıf bir kişilikte donatılmıştır. Schnier'in romanda sergilediği zayıf kişiliğini ve oldukça sorunlu bir roman kişisi izlenimini birçok kesitte görebiliriz. Anlatıcının, Schnier'in zayıflığını ve başarısızlığını irdedeği bu kesitler dikkat çekici bir biçimde ironik bir anlatım tutumunu içermektedir.

“Evet, niçin böyle yapmış olduğumu sonra ona açıklamalıydım. Aynanın karşısından çekildim. Oradaki görünüşüm çok hoşuma gitmişti. Bunun kendim olduğumu bir an bile düşünmedim. Artık bir palyaço değildi aynadan bana bakan; ölü rolü yapan bir ölüydü” (Arpad vd., 2014: s. 227).

Palyaço'nun başkişisi Hans Schnier simgesel özelliklerle donatılmış bir figür olarak imlenabilir. Schnier, romanda pandomim sanatçısı/palyaço kimliğiyle öne çıkar. Başka bir deyişle, Marie'nin sevgilisi Hans Schnier olmanın dışında palyaço kimliği ile önemli bir simgesel değere sahiptir. Varlıklı bir ailenin oğlu olan Schnier'in meslek olarak palyaçoluğu seçmiş olmasında ironik bir gönderme bulunur. Ancak Schnier düzenli bir yaşamının olmayışı ve sevgilisinin onu terk

etmiş olması sonucu palyaçoluğu hakkını vererek yapamaz. Schnier'in sanatının bitme noktasına gelmesindeki en büyük sorun aslında onun Marie ile evlenmeyi kabul etmemiş olması ve Katolik terbiyesi içeren bir aile birliği kurmaya yanaşmamasıdır. Bu durum aynı zamanda Marie'nin onu terk etmesinin önemli nedenlerinden biridir. Marie ilginç bir biçimde Schnier'in çocukluk arkadaşı Katolik Züpfner ile kaçmış ve onunla evlenmiştir.

"Çünkü Marie artık Alman Katolikliği'nin first Lady'lerinden biri sayılırdı. Roma'ya gidip Papa'ya beni de huzuruna kabul etmesi için ricada bulunmayı düşündüm. Çünkü o da biraz yaşlı, akıllı bir palyaçoya benziyordu. Hem "soytarı" tipi Bergamo'da ortaya çıkmıştı. Böyle şeyleri daha iyi bilen Genneholm'a savımı onaylatabilirdim. Marie'yle olan evliliğimizin sadece resmi nikâha geldiğinde karaya vurmuş olduğunu ve beni VIII. Henry'nin bir karşısı olarak kabullenmesini rica etmeliydim Papa'dan" (Arpad vd., 2014: s. 180).

Schnier, tüm bu yaşanılanları kaldıramaz depresif ve alkol bağımlısı bir kişi olur. Çok geçmeden alkol bağımlılığı yüzünden palyaçoluk kariyeri de sarsılmaya başlar. Marie, artık Almanya'daki Katoliklerin lideri Züpfner ile evlenmiştir. Bu olayın üzerine Bonn'a taşınan Schnier Marie'yi aklından çıkaramaz ve ondan haber alabilmek için tüm tanıdıklarını, eşini dostunu aramaya başlar. Maddi durumu da kötü olan Schnier, onlardan ödünç para ister ancak hiçbir yardım alamaz. Depresif ruhsal durumu sonucu Schnier, babasından gelecek tüm yardımları da reddeder. Böylece intiharın eşiğine sürüklenen Schnier, Marie'nin bir gün ona geriye dönebileceğine dair tüm ümitlerini yitirmeye başlar.

Nasyonal Sosyalizm ve Katolikliğe Karşı İronik Bakış Açısı

Doğmak üzere olan bir çocukları olmasına karşı Katolik geleneklerini benimsemeyen Schnier'in bu tutumu onun hem kız arkadaşı hem de toplum tarafından dışlanmış bir palyaço konumuna düşmesine neden olur. Karşısına çıkarılan birtakım kuralları gereksiz gören Schnier, Katolik kilisesi ve toplum tarafından dayatılan baskıları da haksızlık olarak algılar. Dini geleneklerine bağlı olan Marie, Schnier'le birlikte oldukları dönemde onu Katoliklerin toplantısına götürür. İçinde bulunduğu ortamdan pek hoşlanmayan Schnier, o akşamı çok sıkıcı bulur.

"Bundan dört yıl önce bir gün Marie beni ilerici Katoliklerin toplantısına götürmüştü. Bilgili Katolikleri bana tanıtıyordu amacı ve elbette bir art niyeti vardı. Belki bir gün ben de onlardan biri olurum (bu düşüncüyü her Katolik taşır). Daha toplantı başlar başlamaz fenalık gelmişti bana. [...] Hayatımda geçirdiğim en berbat akşamlardan biri oldu. Dini konuşmaların hiç bu kadar sıkıcı olabileceğini düşünmemiştim. Şimdi bir şey biliyorum: bu dine inanmak gerçekten çok güç. Yeniden dirilme ve ahret. Marie bana sık sık İncil'den bazı bölümleri okurdu. Bütün bunlara inanmak çok zor olmalıydı. Ben Kierkegaard'ı okudum (geleceğin Palyaçosunun okuması gerekli faydalı bir kitap), zordu anlaması, fakat sıkıcı değildi" (Arpad vd., 2014: s. 249-250).

Palyaço romanına kadar Böll'ün hiçbir anlatısında Katolik dünyasına karşı bu denli tartışma boyutuna ulaşacak bir karşı geliş görülmemiştir. Ayrıca yazar bu romanda söz konusu eleştirileri ilk kez Katolik olmayan bir ben anlatıcının bakış açısından yansıtmayı seçmiştir (Reich-Ranicki, 2015: s. 150). Yazar, Katolik Kilisesi'nin toplum üzerinde uyguladığı dayatmaları tamamen duyarsız, üzüntü ve utanç verici olarak görür. Ayrıca yazar *Palyaço* romanı aracılığı ile Katolik kuruluşlardaki 'kültürel eksikliği' kanıtlamış olduğunun da altını çizer (Arpad vd., 2014: s. 21-22).

"Bilmiyorum acaba tığı eline alıp Picasso veya Klee'nin örnekleriyle masa örtüsü işleyenler var mıdır? Fakat bana o akşam öyle geldi ki, bu ilericiler Katolikler Aquino'lu Aziz Tommaso, Assisili Aziz Francesco, Bonaventura ve XIII. Leo desenlerini bellerine taktıkları fakat küçük gelen önlüklere işliyorlardı. Mutlaka salondaki (benden başka) herkesin aylık kazancı en az bin beş yüz marktı. Konuşmalar ilerledikçe katılımcılar alaycı ve kendini beğenmiş olmaya başladılar" (Arpad vd., 2014: s. 22-23).

Böll, romanda yer yer nasyonal sosyalizmin bireysel bağlamda insanların üzerinde oluşturduğu baskıcı ve dayatmacı bir anlayış biçimi sergilediğinin altını çizer. Aslında başta Schnier olmak üzere ailesinin neredeyse tüm bireyleri, içinde yaşamış oldukları nasyonal sosyalist dönemin sıkıntılarıyla yüz yüze gelmiş ve yaşanan olumsuzluklara tanık olmuşlardır. Anlatıcının daha on bir yaşlarında bir çocukken Naziler hakkında söylemiş olduğu sözler yüzünden tutuklanmış olması örneğinde olduğu gibi. *"Seni gidi pis Nazi domuzu", diye bağırdım Herbert'in yüzüne. Bu lafi bir yerde okumuştum. [...] Herbert Kalick dövmeyi bıraktı birden ve resmi davrandı. Tutukladı beni"* (Arpad vd., 2014: s. 30). Bu tür örnekler olay örgüsünde azımsanmayacak kadar çoktur. Yaşama dair negatif yönde bir bakış açısı geliştiren Schnier, çevresinde bulunan nesnelere de bu negatif bakış açısı/yaklaşımı nedeniyle olumsuz anlamlar yükler (Şahin, Yılmaz, 2017: s. 959). Schnier'in çocukluğundan beri yaşamış olduğu birtakım olumsuzluklar onun başta kilise ve benzer dini ve toplumsal değerlere karşı olan bu negatif yaklaşım şekline zemin hazırlamıştır. Sürekli ölümü düşünmesi ve intihar etmek istemesi sonucu, yirmi yedi yaşında bir yetişkin olan Schnier'in sağlıklı bir ruh dünyasına sahip olduğundan söz edilemez. Onun bu yaşama ve çevresine karşı olan olumsuz bakış açısı, roman boyunca hissedilmektedir. Anlatıcının başta annesi ve babası olmak üzere o dönemin koşullarında çevresindeki herkes Nazi ideolojisine bağlıdır. Marie ve babası Nazi ideolojisinin etkisinde kalmayıp Schnier'le dostluk kurmayı başarmışlardır. Ancak Marie ile ayrılması sonucu bu aralarındaki dostluğun yerini üzüntü ve nefret duyguları alır ve Schnier'in roman kurgusundaki yeri giderek negatif/olumsuz bir biçime bürünür. Schnier, nasyonal sosyalistlere ve Katolik Kiliseye olduğu kadar annesine karşı da olumsuz bir tutum sergiler. Annesinin *Irk Çatışmalarını Uzlaştırma Cemiyetleri Merkez Komitesi'nin başkanı* (Arpad vd., 2014: s. 30) olması ona karşı olan tutumunu ve öfkelerini bir parça yumuşatmasını sağlar. Ancak annesinin, kız arkadaşıyla olan birlikteliği esnasında para kazanmak için palyaçoluk yapmayı seçmesi sonucu, onu evlatlıktan reddetmesi Schnier'in

öfkesini yeniden arttırır. "Ve annem günün birinde beni "reddettiğini" söyleyen bir mektup yazmıştı. Yerine göre çok budalaca olmasını becerirdi annem" (Arpad vd., 2014: s. 157).

Olay örgüsü boyunca başta sadece Katolikliği yeren bir anlatıcının varlığı duyumsatılsa da aslında nasyonal sosyalizmin totaliter yapısına göndermeler yapılan eleştiriler de söz konusudur. İnsanların Hitler Gençlik Kolu'nda başkan olmalarına karşın, itaatsizlik gerekçesiyle cepheye gönderilmeleri ile oluşan gülünç durumla ironik bir biçimde alay edilir. Tüm bu aksaklıkların bir palyaço tarafından fark edilmesi ise ayrıca bir başka ironik durum olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu kesitlerde nasyonal sosyalistlerin en yakınlarında bulunan kişileri bile rahatlıkla zarar verebilecekleri açıkça belirtilmektedir.

"Çok az Nazi'nin cepheye gönderildiğini, şehit düşenlerin hep başkaları olduğunu mültecilerde bilmez. Wieneken'lerin yanındaki evde oturan Hubert Knieps ve fırıncının oğlu Günther Cremer, Hitler Gençlik Kolun'da başkan olmalarına karşın, "politik açıdan itaat etmedikleri" ve çevrelerindeki bazı kişileri ispiyonlamadıkları için cepheye yollanmışlardı [...] onlar için sadece suçlu ve suçsuz, Nazi olan ve olmayan vardır" (Arpad vd., 2014: s. 188).

Anlatıcı, toplumsal dayatmalar ve kilisenin baskıları karşısında nasıl davranacağı konusunda oldukça kararsız bir tutum sergiler. Her fırsatta dindar olmadığını öne süren anlatıcının kararsız durumu aslında yersiz değildir. "Koyu Protestan olan annem ve babam, savaştan sonra moda olduğu üzere mezhepler arasındaki barışa hürmetlerinden beni Katolik bir okula yolladılar" (Arpad vd., 2014: s. 14). Aslında koyu Protestan olan ailesi sırf dönemin modası olduğu için ve mezhepler arası barışı sağlamak için, çocukluğunda onu Katolik bir okula gönderirler, bu çelişki Schnier'in kiliseye karşı bakış açısının olumsuz olacağı doğrultusunda bir ip ucu vermektedir. Bu kesitlerin içerdiği ironik ve alaycı anlatım tutumu Schnier'in dini bir eğitim almış olmasına rağmen kiliseye ve Katolikliğe karşı görüşlerinin ne denli eleştirel boyutlara ulaştığını ortaya koymaktadır.

"Protestan Kilisesi'nin sinesine de sığınabilirdim. Fakat "sine" kelimesi ürperti beni. Luther'in sinesine sığınmak isterdim, ancak "Protestan sineye sığınmak",...Hayır! Eğer ikiyüzlülük yapacaksam, bunu başarıyla yapmalıydım, hoşuma gitmeliydi. Örneğin Katolıklere karşı ikiyüzlü davranmalıydım. Beş-altı ay hiç sesimi çıkarmadan, hiçbir soruna karışmadan oturmalı, sonra da Somerwild'in akşam vaazlarını dinlemeye gitmeliydim" (Arpad vd., 2014: s. 223).

Anlatıcının zaman zaman geri dönüşler yaparak İkinci Dünya Savaşının son dönemlerine denk gelen çocukluk anılarından söz etmesi, kanımızca onun çocukluğu ile kişiliği arasındaki bağlantıyı irdelemeye yöneliktir. Böll, romanlarında anılara oldukça geniş yer veren bir yazardır. Söz konusu bu anıları, oluşturmuş olduğu roman kurgusunun içine yerleştirir. Onun romanlarında ortaya çıkan figürler, çoğunlukla geçmişini anımsayan kişilerden oluşurlar. Yazar hemen

hemen tüm yapıtlarında geçmişin anımsanması anlamına gelen “anımsama tekniğini” (Erinnerungstechnik) kullanır. Romanda bu tekniğin geçtiği kesitlere örnek olarak; geçmişini anımsaması bakımından sürekli çocukluğuna kadar geri dönen Schnier’in anlatım biçimi gösterilebilir (Kırmızı, 2017: s. 115).

Yazar, roman figürlerini alaycı ve ironik bir tavırla donatmıştır. Anne figürü de oldukça ironik ve olaylara alaycı bir tutumla yaklaşan bir kişidir. Nasyonal sosyalist dönemde “*Irk Çatışmalarını Uzlaştırma Cemiyetleri Merkez Komitesi’nin*” başkanı olarak bir görevinin olması, anlatıcının ona karşı sergilediği alaycı yaklaşımın da bir göstergesi olarak algılanabilir. Annenin, “*Benim Cennet’le bile telefon bağlantım var*” şeklindeki söyleminde bile ironik bir bakış açısı sezilmektedir.

“*Her zaman, alaylı da olsa, “Benim Cennet’le bile telefon bağlantım var,” derdi annem. Bugün artık herkesin bir yere bağlantısı var. Parti’ye, üniversiteye, televizyon şirketine, İçişleri Bakanlığı’na*” (Arpad vd., 2014: s. 36).

Sık sık tutan baş ağrıları nedeniyle melankolik bir kişiliğe sahiptir Schnier. Bir yandan bu melankolik kişiliği nedeniyle yalnız yaşamaktan hoşlanmış olsa da öte yandan Marie’siz bir yaşama alışmamıştır. Schnier’in ruhsal durumunu ve çelişkilerini ortaya koyan, kendisini anlattığı bu tür kesitlerde de sürekli bir ironik anlatım biçimi egemendir. “*Fakat benim sadece melankolim, baş ağrılarım, tasasızlığım ve telefonda koku almamı sağlayan mistik yeteneğim var*” (Arpad vd., 2014: s. 21).

“*Kimin söz ettiği önemli değil, diye konuştu. “Sanatsal bir intihara karar vermiş gibisiniz.” “Sevgili Herr Zohnerer”, dedim çok sakince, “acaba ağzınızı ahizeden biraz uzaklaştırmanızı rica etsem, nasıl olur? Bira kokunuz suratıma çarpıyor da...”*” (Arpad vd., 2014: s. 112).

Ruh dünyası karışık olan Schnier, melankolik kişiliği ve yalnızlığı ile başa çıkmaya çalışırken sık sık ölümü düşünür. Depresyonda olan Schnier’e göre yaşamına son vermesi onun için acılarının dinmesi demektir. Depresyona giren insanlar genellikle intihar sonucu yaşamlarına son verirler. Bu nedenle depresyonda olan kişiler sağlıklı düşünemezler, anlamsız bir dünyada yaşamak ve acı çekmek yerine ölmeyi yeğlerler (Şahin, Yılmaz, 2017: s. 6). İçinde bulunduğu çelişkili düşünceler sonucu Schnier birçok kez intihar etmeyi düşünür. “*Kendini öldürmek isteyen bir insanın yüzüydü, aynadan bana bakan. Makyaj yapmaya başlayınca da ölünün yüzünü gördüm*” (Arpad vd., 2014: s. 226). Marie’nin onu terk etmiş olması sonucu, acınacak duruma düşen Schnier, işini yapamaz hale gelir. Annesi, babası, arkadaşları kısaca tüm çevresi ona acıyarak bakar. “*Bütün palyaço günahlarının en kötüsüyle -acıma duygusu uyandırmakla- suçlanan bir palyaçoya böyle bir renk uygun olabilirdi*” (Arpad vd., 2014: s. 226).

“*Sarhoş olarak sahneye çıktığımda, tam bir dikkat isteyen hareketlerde şaşırır, bir palyaçonun başına gelebilecek en kötü hataları yaparım, sonra da düştüğüm bu duruma kendi kendime gülerim. Korkunç bir alçalma. Sarhoş*

olmadığım akşamlarda sahneye çıkacağım (bazen beni arkamdan itmek zorunda kalırlar) ana kadar korkum daha da artar. Bazı eleştirilenlerin "bu düşünceli, fakat espirili neşe" dedikleri, ardında yüreğin atışları duyulan" şey gerçekte beni bir kukla gibi hareket ettiren boş bir soğukkanlılıktır, fakat en kötüsü, iplerim kopup da yere yığıldığım andır, sanırım transa geçen rahiplerin de durumu böyledir" (Arpad vd., 2014: s. 15).

Bu alıntının hem eğlendirip hem de hüznlendirmesi bakımından trajikomik bir alıntı olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda toplumsal gerçeklerin yansıtılması konusunda aracı olarak palyaço karakterinin son derece bilinçli bir seçim olduğu yönünde bir saptamada bulunabiliriz. Ayrıca anlatıcının bakış açısından yapılan eleştirilerde, okurun dikkati palyaçonun sahnede yaşadığı aksiliklere çekilmektedir. Fakat asıl anlatılmak istenilenin son cümleden de anlaşıldığı üzere rahiplere yapılan alaycı göndermelerdir. Bu göndermeler anlatıcıya özgü dolaylı bir anlatımla yapılır. Başka bir deyişle, palyaço bir yandan başına gelen gülünç bir olayı anlatıp okuru güldürürken bir yandan da içine düştüğü durumun yarattığı üzüntüyü duyumsatır/düşündürür.

"Kutsal Alman toprağı için bu kadar çok kaygılanmayı komik buluyorum. Ne de olsa linyit kömürü hisse senetlerinin büyük bir kısmı iki nesildir ailemizin elindeydi. Kutsal Alman toprağı yetmiş yıldır altüst ediliyor ve Schnier ailesine para akıtıyordu. Buldozerler önünde köyler, ormanlar, saraylar Ceriko'nun duvarları gibi yıkılıp gidiyordu" (Arpad vd., 2014: s. 29).

Yukarıdaki alıntıda da dikkat çekici bir yergi/hiciv söz konusudur. Anlatıcı palyaço maskesinin ardından gerçekleri mizah yoluyla ortaya koymaya çalışırken birçok olayı hicveder. Alaycı bir ifade ile romanın başından sonuna kadar nasyonal sosyalizm ve Katolik Kilise eleştirilir. Palyaço baştan sona neşe içeren/ güldüren komedi öğeleri içermek yerine anlatıcının sıra dışı/hicve yer veren anlatım şekliyle, yer yer güldürür, düşündürür ve hüznlendirir.

Sonuç

Böll'ün yapıtlarında hiciv ve ironi iç içedir. Ancak Palyaço romanında ironi, alışılmışın dışında ayrıntılı bir biçimde kurguya dâhil edilmiştir. *Palyaço*, merkezinde 'güldürü' ve 'güldürmenin' bulunduğu mizahi yansımalarla çok ironik ifadeler ve göndermeler içerir. Mizah içerikli kesitler, palyaçonun içinde bulunduğu acı dolu durumu adeta özetlemek istercesine daha çok alaycı ve ironik açıdan ele alınmıştır. Anlatıcı, olay örgüsü boyunca Katolikliğe ve kutsal değerlere karşı olan düşüncelerini de belli ederken ironik göndermeler/ alaycı anlatım tutumu yoluyla hicivlere de yer vermiştir. *Palyaço*'daki Katolik Kiliseye karşı olan alaycı ve olumsuz tutum aynı oranlarda nasyonal sosyalist dönem ve toplumsal ahlak sorgulaması çerçevesinde evlilikle ilgili konuların söz edildiği kesitler için de geçerlidir.

Böll'ün roman kişisi olarak seçtiği palyaço figürünün topluma ve ailesine karşı yabancılaşmış, başarısız ve mutsuz bir kişi görüntüsü çizmesi onun toplum

karşıtı bir kişi olduğu bağlamında eleştirilmesine zemin hazırlamıştır. Palyaço figürünün toplumsal dayatmalar ve Katolik kiliseye karşı üstesinden gelemeyeceği zorluklarla başa çıkmaya çalışmasının bilinçli olarak kurgulanmış olduğu görülmektedir. Romanda mizahi yönü ile ön planda olmayan Schnier'in, yaşadığı zorluklar ve içinde bulunduğu çıkmazlar yüzünden zayıf/gülünç bir kişilikte donatılmış olması da bir rastlantı değildir.

Kaynakça

- Aytaç, Gürsel. (2001). *Edebiyat Yazıları 1995-2000*. İstanbul: Multilingual.
- Baypınar, Yüksel. (1978) "Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (29), (1-4) s. 31- 37.
- Stolz, Wolfgang. (2009). *Der Begriff der Schuld im Werk von Heinrich Böll*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Böll, Heinrich. (1963). *Palyaço*. Ahmet Arpad (Çev.). İstanbul: Can Yayınları. (2014).
- Böll, Heinrich. (1963). *Ansichten eines Clowns*. Köln: Verlag Kippenheuer & Witsch.
- Böll, Heinrich. (1949). *Der Zug war Pünktlich*. Köln: Verlag Kippenheuer & Witsch.
- Böll, Heinrich. (1951). *Wo Warst Du Adam?* Köln: Verlag Kippenheuer & Witsch.
- Böll, Heinrich. (1953). *Und sagte kein einziges Wort*. Köln: Verlag Kippenheuer & Witsch.
- Böll, Heinrich. (1954). *Haus ohne Hüter*. Köln: Verlag Kippenheuer & Witsch.
- Böll, Heinrich. (1974). *Die Verlorene Ehre der Katharina Blum*. Köln: Verlag Kippenheuer & Witsch.
- Braese, Stephan; Gehle, Holger; Kiesel, Doron; Loewy, Hanno. (1998). *Deutsche Nachkriegsliteratur und Holocaust*. Frankfurt/Main: Campus Verlag.
- Gögebakan, Turgut. (2004). *Tarihsel Roman Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Julia, Litz. (2011). *Das Evangelium Jesu Christi als Maxime-religiöse und kirchliche Motive im Frühstwerk Heinrich Bölls*. Berlin: Lit Verlag.
- Kırmızı, Bülent. (2017) "Heinrich Böll'de Savaş ve Evlilik". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (37), s. 113-130.
- Reich-Ranicki, Marcel. (2015). *Meine Deutsche Literatur seit 1945*. München: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Şahin Yılmaz, Zennube. (2017). "Marie Luise Kaschnitz'in "Lange Schatten" Adlı Öyküsünde Benlik Sorunu". *International Journal Of Social Sciences And*

Education Research Online, [Http://Dergipark.Gov.Tr/Ijsser](http://Dergipark.Gov.Tr/Ijsser) Volume: 3(3), s. 957-965.

Şahin Yılmaz, Zennube. (2017). "Zoë:Jenny'in "Das Blütenstaubzimmer" Romanında Jo ve Lucy Figürlerinin Ruh Dünyası". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (58), s. 1-13.

Usta, Çiğdem. (2009). *Mizah Dilinin Gizemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.